

Latvijas Universitātes dižmecenātu devums

Pētījuma mērķis ir izpētīt Latvijas Universitātes lielāko mecenātu devumu, izvērtējot novēlējumu, testamentu, ziedojumu raksturu, apjomu un noteikumus.

Pētījuma hronoloģiskās robežas ir no 1919. gada līdz 2010. gadam.

Savā referātā pamatā balstīšos uz Latvijas Universitātes trijiem spilgtākajiem mecenātiem: dimanta (Kristaps Morbergs, 1844 - 1928), platīna (Minna Matilde Vilhelmīne Petkevičs, 1860 - 1943, Roberts Hiršs, 1895 - 1972) un viņu devumu.

Pētījuma uzdevumi ir:

Izpētīt viena dimanta un divu platīna mecenātu finansiālo devumu, šī devuma mērķus un noskaidrot mecenātu motivāciju ziedojot tieši Latvijas Universitātei.

Lai veiktu pētījumu, apkopošu un analizēšu mecenātu testamentus, novēlējumus, sadarbības līgumus, tiesas sēžu protokolus, periodiskos izdevumus. Papildus pētīšu atmiņu stāstījumus un literatūru.

Katrs no minētajiem mecenātiem ir gājis savu ceļu līdz lēmumam atbalstīt Latvijas Universitāti. Kā lielākais dižmecenāts ir Kristaps Morbergs, kura novēlējuma apjoms mūsdienās mērāms vairāk kā 10 miljonu vērtībā.

Kristaps Morbergs ir Latvijas Universitātes līdz šim lielākais mecenāts, kura dzimtā vieta ir Bukaiši un kura novēlējuma vērtība Latvijas Universitātes fondam 1928.gadā bija 2,5miljoni latu [5], šis kapitāls pateicoties vēlāk izveidotā K. Morberga fondam ar katru gadu turpināja augt.

K. Morbergs vairākas reizes mainīja sava testamenta saturu un adresātu, kam tiks nodota manta. Par viņa universālmantinieci ir bijusi iecelta gan Rīgas

Latviešu biedrība, gan Latvijas valsts, noslēgumā K.Morbergs pēc pārdomām lēma par labu Latvijas Universitātei, taču galvenā ideja nodot savus uzkrājumus izglītības veicināšanai saglabājās vienmēr.

K.Morbergam nebija pēcnācēji, laulību līgums paredzēja, ka manta ir šķirta, tāpēc K. Morbergu sāka nodarbināt jautājums, kam atstāt savu bagātību.

Pirmo notariāli apstiprināto testamentu, par kuru saglabājušās liecības K.Morbergs sastādījis 1911.gadā [5]. Trīs galvenās lietas, kas uzsvērtas šajā testamentā ir - 1.Dibināt Kristapa Morberga fondu, kas izsniegtu stipendijas skolu jaunatnei; 2.Rūpēties par Morberga kundzes Augustes Luīzes labklājību, izveidot botānisko dārzu viņas piemiņai; 3. Izsniegt noteiktas summas cilvēku atbalstam, ko Morbergs minējis. Mantojums un uzdevums dibināt Morberga vārdā nosaukto fondu tiek uzticēts Rīgas Latviešu biedrībai, ja kaut kādā gadījumā tā izbeigtu savu darbību, tad Rīgas pilsētai. [5].

Otrais notariāli apstiprinātais testaments datēts ar 1919.gada 16. jūlijā. [6-134] Atšķirībā no iepriekšējā testamenta K.Morbergs šeit noteicis divas papildus lietas- 1. Jādibina lauksaimniecības skola, 2. Visus mākslas priekšmetus, kas atrodas viņa īpašumā tiek novēlēti laulātajai draudzenei Augustei Morbergai, pēc viņas nāves tiem jāpāriet Rīgas pilsētas muzeja īpašumā. [6 - 134].

Vēlāk K. Morbergs sastādījis vēl vienu, nedatētu testamenta konceptu, tas sastādīts pēc otrā notariāli apstiprinātā testamenta, kā galvenais mērķis izvirzīts fakts, ka viss mantojums tiek atstāts Latvijas valstij ar noteikumu, ka tā nodibina „Kristapa Morberga mantojumu”, kas izsniedz stipendijas trūcīgiem studentiem un, ka tiek izveidota zemkopības skola. K.Morbergs uzsver, ka Latvijas valstij, kā viņa mantinieci ir uzdevums nodot līdzekļus Latvijas Augstskolas rīcībā, taču šiem līdzekļiem jā saglabājas valsts kontrolē. [6-134]. Šis koncepts ar atsevišķiem grozījumiem ir kā pamats Morberga trešajam notariāli apstiprinātajam testamentam, kas sastādīts 1925.gadā un kuru apstiprinājis

notārs J.Purgals. [1] Šim testamentam 1928.gada 11.februārī izdarīti notariāli apstiprināti grozījumi, kas deva K.Morbergam papildus drošību par to, ka viņa kundze Auguste Morberga pēc viņa nāves būs pilnībā nodrošināta. Atšķirībā no iepriekšējiem testamentiem, kur atbalstāmo skolu skaits bija ļoti plašs- augstskolas, reālskolas, konservatorijas, ģimnāzijas, mākslas, tehniskās, militārās, lauksaimniecības skolas-, šajā testamentā Morbergs jau stipri ierobežo atbalstāmo studentu skaitu, jo stipendiāti var būt tikai Universitātes, konservatorijas vai mākslas akadēmijas audzēkņi un absolventi. Par savu universālmantinieci Morbergs ieceļ Latvijas Universitāti. [6-137]

Trešais notariāli apstiprinātais testaments stājās spēka 1930.gada 27.maijā. 1931.gada 23.janvārī Latvijas Universitāte oficiāli pārņēma Kristapa Morberga atstāto mantu. Kā Latvijas Universitātes pārstāvji pārņemšanas aktu parakstīja tā laika Latvijas Universitātes rektors, vēlāk izglītības ministrs prof.Dr. A.Tentelis un prof.Dr.J.Kārklīšs. [1]

K.Morbergu zemes klēpī gulda 1928. gada 13. aprīlī, 2 mēnešus pēc izmaiņām beidzamajā testamentā. Laiks, kas šķir pirmā un beidzamā testamenta sastādīšanu ir 14 gadi un K.Morbergs savu gribu ir mainījis 3 reizes. Tas noticis objektīvu iemeslu dēļ, jo sastādot pirmo testamentu vēl nebija Latvijas valsts, sastādot otro testamentu vēl nebija nodibināta Latvijas Universitāte. Iespējams, ka motīvs visu savu mantu novēlēt Latvijas Universitātei, ir bijusi viņa dzīves beidzamajos gados izveidojusies draudzība ar vairākiem Latvijas Universitātes mācībspēkiem un personālu.

Mantas novērtējums, kas datēts 1928.gada 27. jūnijā norāda, ka atstātā mantojuma vērtība uz šo datumu bija ~2,5 miljoni latu, mantojuma vērtība turpināja augt un līdz 1937.gadam tā bija sasniegusi jau 3,1 miljonu latus. [1].

Latvijas Universitāte mantojuma pārraudzīšanai nodibināja „Kristapa Morberga novēlējuma fondu”. Fonda dibināšana nemitīgi aizkavējās, jo kā rāda Latvijas

valsts vēstures arhīvā atrodamā sarakste starp universitāti un Ministru kabinetu [2], nevaldīja īsta skaidrība, kam būtu jāapstiprina fonda statūti, Ministru kabinetam vai bāriņtiesai, taču 1934.gada 8.martā Ministru Kabinets beidzot apstiprināja fonda statūtus un dibināšanas faktu.[2] No šī brīža Latvijas Universitātei piederošie Kristapa Morberga īpašumi pārgāja Kristapa Morberga fonda īpašumā. Par fonda pārvaldes komisijas priekšsēdētāju tika iecelts rektors, fondu pārvaldīja īpaša Latvijas Universitātes padomes ievēlēta komisija, saimniecisko lietu kārtošānai tikai izveidots neliels birojs.[2] Fonda galvenie uzdevumi bija lauksaimniecības skolas izveidošana, Universitātes zinātniskās bibliotēkas atbalstīšana, botāniskā dārza izveide par godu K. Morberga otrajai sievai Augustei Luīzei un stipendiju izsniegšana Latvijas Universitātes, mākslas akadēmijas un konservatorijas studentiem. Stipendiju piešķiršana tikai veikta pēc noteikta principa-katru pieteikumu izvērtēja atsevišķi un nolēma cik lielu stipendiju piešķirt, priekšrocība stipendijas iegūšanā bija trūcīgiem, taču sekmīgiem studentiem.

K.Morberga fonda dibināšana ievērojami uzlaboja situāciju gan studentiem, gan pasniedzējiem, gan absolventiem. No K.Morberga novēlējuma fonda LU absolventiem par laiku no 1929. gada līdz 1939. gada 1. jūlijam piešķirtas stipendijas kopā 81 absolventam – Ls 149 201. 1938./39. māc. gadā K.Morberga fonds pabalstījis pavisam 23 jaunus zinātniekus. [7, 15-75]. Līdz 1938.gada 31.decembrim Zinātniskās bibliotēkas saņēma 55 tūkstošus latu un lauksaimniecības skola 20 tūkstošus latu. [8-25]. Mūsdienās neliela daļa no K.Morberga mantojuma transformējusies depozītā, kad 2001. gadā tiek pārdotas viesnīcas „Rīga” pirkuma tiesības uz zemi 5 miljonu ASV dolāru vērtībā. 2006. gadā Latvijas Universitāte noslēdz līgumu ar Rīgas Tehnisko Universitāti par K.Morberga mantojumā atstātā nama Vaļņu ielā 10 pārreģistrēšanu uz Latvijas Universitātes vārda. Kopš 2006. gada no Vaļņu ielas 10 iegūtās peļņas

ik gadu izmaksā Rīgas Tehniskās Universitātes studentiem K.Morberga stipendijas 8 000 latu apmērā. Kopumā kopš 2001. gada ir izmaksātas 529 stipendijas 381 studentam. [9].

Gads	Stipendiju skaits
2001. gads	65
2002. gads	76
2003. gads	78
2004. gads	61
2005. gads	43
2006. gads	57
2007. gads	51
2008. gads	54
2009. gads	22
2010. gads	22
Kopā:	529 stipendijas izmaksātas 381 studentam

Tabula. LU Fonda materiāls, 2011. gada 31. marts.

Mecenāte Minna Matilde Vilhelmīne Petkevičs ir kļuvusi turīga, ieprecoties bagātā ģimenē. Viņa savu testamentu sastādīja 1943. gadā vācu okupācijas laikā. Viņas testamenta sastādīšanas brīdī piedalījās Latvijas Universitātes bijušais rektors Eižens Laube (1880 - 1967), kas ir bijis tuvs ģimenes draugs un viņai piederošo namu arhitekts. [3]. M.M.V. Petkevičs Universitātei novēl daļu no savu namu K.Barona ielā 28 un 28A.. M.M.V. Petkevičs līdzīgi kā K. Morbergs viņa bija bez augstākās izglītības, savas dzīves laikā viņai ir bijušas draudzīgas attiecības ar Latvijas Universitātes akadēmisko personālu, kas noteikti ir noteicošais faktors, kāpēc viņa nolēmj atbalstīt Alma Mater arī pēc savas nāves. Testamentā noteiktā griba tiek iztiesāta un stājas spēkā 1995. gadā. 15 gadu laikā tiek izmaksātas 212 stipendijas Latvijas Universitātes studentiem. [10]. Stipendijas mērķis ir finansiāls atbalsts trūcīgiem latviešu studentiem no

laukiem. Testaments tiek sastādīts 1943. gadā un tā griba sāk realizēties pēc 52 gadiem.

Roberts Hiršs, kas ir bijis veiksmīgs uzņēmējs, savu testamentu ir sastādījis 1971. gada 6. aprīlī Amerikas Savienotajās Valstīs[4], kurās dzīvoja, līdzīgi kā daudzi Latvijas inteliģences pārstāvji, kas devās prom, lai izvairītos no padomju okupācijas draudiem. R.Hiršs savu draudzību ar Latvijas Universitāti uzsāk vēl Latvijā un arī aktīvi kontaktējas ar Latvijas Universitātes bijušajiem mācītbspēkiem un korporāciju biedriem, kas pārcēlās uz dzīvi Amerikas Savienotajās Valstīs. Apbrīnojama ir viņa ticība, ka Latvija tomēr atgūs savu neatkarību un viņa mantojuma griba varēs piepildīties un Latvijas Universitāte saņems viņa novēlētos īpašumus. Iespējams, ka papildus motivācija ir bijusi nodokļu atlaides, kas tiek piemērotas, ja savu mantu novēl labdarībai. ASV šis nodokļu atvieglojuma procents ir visai augsts – 30%, kas tiek atmaksāti no veiktajiem nodokļu maksājumiem. Tiešu labumu pašlaik no R.Hirša īpašumiem Latvijas Universitāte negūst, jo ir investēti Latvijas Universitātes un Eiropas Savienības fondu līdzekļi, lai atjaunotu R.Hirša lauku mājas „Ratnieki”.

Secinājumi.

Latvijas Universitātes mecenātu motivācija atbalstīt Latvijas Universitāti ir veidojušās ar asociācijām, ka Latvijas Universitāte ir valsts neatkarības garants. Minami M.M.V.Petkevičs (1943) un R.Hirša testamenti (1971). Kā nākamais ir vēlme atbalstīt zinātnes attīstību un izcilus, spējīgus studentus, kuriem šīs stipendijas un projektu realizēšana savādāk nebūtu iespējama vai ieilgtu, līdz tiek atrasts cits finansējums. Šis motivācijas apstākļi būtu minams visiem Latvijas Universitātes mecenātiem.

Ceļš līdz lēmuma pieņemšanai ir visai ilgs. K.Morbergs savu gribu mainīja 3 reizes un laiks starp pirmo un beidzamo testamentu ir 14 gadu ilgs periods. Domājot par mūžīgām vērtībām un uzdodot sev jautājumus par dzīves jēgu un

kas notiks pēc manas nāves?, Latvijas Universitāte asociējas mecenātiem kā mūžīgo vērtību – tēvzemes neatkarības un zinātnes attīstības piepildījums, neatkarīgi no varām un personālijām, kas strādās pēc 10 vai 50 vai 100 gadiem Latvijas Universitātē un piepildīs mecenātu gribu.

Mecenātu lēmumu pieņemšanai ir svarīga draudzība ar akadēmiskās vides pārstāvjiem. Mecenāts, pieņemot lēmumu par atbalstu, domās un sirdī to veic konkrētiem cilvēkiem, kurus pazīst pats personīgi, aiz cieņas pret akadēmiskās vides sasniegumiem un inteliģenci, pietāti pret zināšanām un zinātnisko darbību.

Bibliogrāfija

¹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 7427.f. (Latvijas Valsts Universitāte), 8.apr., 55.l. (Kr. Morberga novēlējuma fonda pārvaldes komitejas lieta. 1925. – 1945.)

² LVVA,7427.f. (Latvijas Valsts Universitāte) 8.apr., 11.l. (Kristapa Morberga fonda statūti un noteikumi.)

³ Mir.Minnas-Matildes (Vilhelmīnes) Petkēvičs, dzim.Melli testaments.// Rīgas apgabaltiesas, III. Civil-nodaļa, Tiesas sēdes protokols., lieta Nr.1018/1943.g. II galds., 1943. gada 14. jūnijā.

⁴ Spriedums, LR vārdā Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa., 1997. gada 18. februārī.

⁵ Ziņojums par mantas sastāvu un vērtību mantojuma nodokļu aprēķināšanai. // Rīgas apgabaltiesas, III. Civil-nodaļa, Nelaiķa Kristapa MOHRBERGA testamenta izpildītājs zvēr.adv. Volfgangs Leo d. KUHENS, LIETA Nr. 4053/1928g. II.galds.,1928.gada 27.jūnijā.

⁶ Krūmiņš, A. *Kristaps Morbergs*. Rīga: SIA “J.L.V.”, 2002. 145 lpp.

⁷ Leimanis, E. „Latvijas Universitāte 1919 – 1940.” Grām.: *Latvijas Universitātei un konservatorijai 1919 – 1940 un latviešu pēckara izglītībai Latvijā un Rietumos veltīts rakstu krājums*. Rīga: Elpa, 2004. 15.-75.lpp.

⁸ Treijs, R. „Mecenāts” *Lauku Avīze*, 1995, 2.maijs.

⁹ Tabula. LU Fonda materiāls, 2011. gada 31. marts.

¹⁰ LU Fonda sagatavots materiāls,

http://www.fonds.lv/stipendijas/stipendiati/2010_2011_akg/index.html